

**Tashqi savdo shartnomalarini tartibga solib turuvchi xalqaro va milliy
qonunchilik tizimi**

Vaxobov Abbas

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistratura talabasi

Islamov B.A.

Iqtisod fanlari doktori : Professor

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, xalqaro maydonda davlatning o'zaro manfaatli hamkorlikni huquqiy asosda tashkil etishga qaratilgan tashqi savdo shartnomalarini tuzish va ularni tartibga solish jarayonlari yoritilgan. Maqolada, O'zbekistonning xalqaro savdo sohasidagi yuridik bazasini shakllantirish jarayoni, shuningdek, 1995 va 1993-yillarda qabul qilingan xalqaro shartnomalar to'g'risidagi qonun, ushbu sohada ko'plab normativ-huquqiy hujjatlar va konvensiyalarni amalga oshirishdagi yutuqlar ta'riflanadi. Muayyan xalqaro huquqiy me'yorlar, ayniqsa Vena konvensiyasining o'rnini Tashqi iqtisodiy faoliyat to'grisida"gi qonuni va Bojxona kodeksi shuningdek Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-maydagi 283-sonli qarori bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasida tashqi savdo shartnomalariga qo'yilgan minimal talablar yani tashqi savdo shartnomalarida ko'rsatilishi kerak bo'lgan asosiy elementlar, jumladan, shartnomaning mavzusi, yetkazib berish shartlari, to'lov shartlari va tomonlarning majburiyatlari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Bu maqola O'zbekistonning xalqaro va milliy huquq asosida tashqi savdo munosabatlarini rivojlantirish va samarali tartibga solish yo'lidagi hujjatlarni tushunishga yordam beradi.

Key words: Shartnoma, konvensiya , denonsatsiya, Vena Konvensiyasi, BMT, zayom , Bojxona kodeksi ,prinsp,investitsiya, TF TIN , Inkoterm , ratifikatsiya .

Kirish.O'zbekiston mustaqillikka erishgach davlatni xalqaro maydonda xalqaro munosabatlarning teng va to'la huquqli a'zosi sifatida horijiy sheriklar bilan o'zaro manfaatli hamkorlikning huquqiy asosini yaratadigan shartnomaviy huquqiy bazani shakllantirishga asosiy e'tiborni qaratdi. Bir so'z bilan aytganda, ko'plab davlatlar bilan qator xalqaro ikkitomonlama tashqi savdo shartnomalarni imzolash va ko'p tomonlama universal konvensiyalarga qo'shilish amaliyoti keng

tus oldi. O‘z-o‘zidan bunday jarayonni milliy huquq doirasida tartibga solish va umuman xalqaro huquq normalariga milliy qonunchilik darajasida munosabat bildirish ehtiyoji tug‘ildi. Har qanday istiqbolga erishgan davlat birinchi navbatda xalq xo‘jaligi va iqtisodiyotni rivojlantirishga, aholini ish bilan ta‘minlash va uning turmush tarzini oshirishga asosiy e‘tiborini qaratadi.

- **Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review).** Bu esa, o‘z navbatida respublikaga chet el sarmoyalarini jalb qilishni taqazo etadi. 1776-yili Adam Smit yozgan “The Wealth of Nations”, “Xalqlarning boyligi” nomli asarida ta’kidlanganidek, xalqaro bozorning ochiqqligi va mamlakatlarning ochiq iqtisodiy-siyosat olib borishi hamda o‘zaro tovar ayirboshlashning soddaligi faqat va faqat mamlakatlarning o‘zlari uchun foyda ekanligini, shuning bilan birgalikda, bu holat mamlakatlar tashqi savdosining rivojlanishiga olib keladi. Va bu fikrni o‘sha paytdan boshlab to hozirgi davrgacha yashab o‘tgan barcha iqtisodchilar tomonidan ham e’tirof etib kelinmoqda. [1,105]

Tashqi savdo shartnomalarini moddiy huquqiy tartibga solish usuli bu qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan huquqni qidirmasdan, bitimga hususiy huquqiy munosabatlarni tartibga solishga mo‘ljallangan huquq normalarni to‘g‘ridan to‘g‘ri tatbiq etishdan iborat. Moddiy-huquqiy normalarga xos bo‘lgan qoidalarini birhillashtirish xalqaro shartnomalarda nazarda tutilgan ma’lum sohadagi munosabatlarni maxsus tartibga solish uchun imkoniyat yaratadi. Bunday birxillikni ta‘minlash uchun ma’lum masalalar bo‘yicha maxsus konvensiyalar qabul qilingan. Xalqaro savdo shartnomalarining tuzilishi va undagi majburiyatlarni bajarilishini tartibga solish maqsadida BMT tomonidan 1980-yilda Avstriyaning Vena shahrida alohida konvensiya qabul qilingan. Hozirda ushbu konvensiyani BMTga a‘zo mamlakatlarning yarmi imzolamagan bo‘lsada, xalqaro standart maqomini olib ulgurgan. Bugungi kunda barcha mamlakatlarda xalqaro savdo shartnomalari ushbu konvensiya tamoyillari va qoidalariga ko‘ra tuziladi [1,116]

O‘zbekistonda shartnomalar sohasini tartibga soluvchi birinchi normativ-huquqiy hujjat 1993-yil 7-mayda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi bilan xalqaro moliya institutlari o‘rtasidagi xalqaro zayom va kafolatli shartnomalar hamda bitimlarni tuzish va denonsatsiya qilish tartibi to‘g‘risida”gi qonun bo‘ldi. [2,1]

Keyinchalik, ya‘ni 1995-yilning 22-dekabrida O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari to‘g‘risidagi Qonuni qabul qilindi. Ushbu Qonun O‘zbekiston

xalqaro shartnomalarini to uni tuzishdan tortib, ijro etish, to'xtatib turish va tugatish jarayonigacha bo'lgan tartibni belgiladi. Unda shartnoma tushunchasi, nomlanishi, turlari, shakli va u tuziladigan tili aniq bayon qilib berildi. Qonunda shartnomalarga nisbatan xalqaro huquqdagi, ya'ni 1969 -yildagi Xalqaro shartnomalar huquqi to'g'risida Vena Konvensiyasi qoidalaridagi umumiy yondashuv saqlanib qolinib, shartnomani davlat ichki protseduralariga taaluqli jihatlari keng yoritildi. Jumladan, xalqaro shartnomalarni tuzish to'g'risidagi takliflarni ilgari surish va ko'rib chiqishda davlat boshqaruvi idoralari vakolatlari, muzokaralar olib borish va shartnomalarini imzolash to'g'risida qarorlar qabul qilish, bunday xarakterliklar uchun vakolatlar masalalari, xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilish yoki tasdiqlash hamda unga qo'shilish masalalari batafsil ifoda etildi.

Tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solib turuvchi qonun hujjatlaridan yana biri "Tashqi iqtisodiy faoliyat to'grisida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni dastlab 1991 yil 14 iyunda, yangi tahrirdagisi 2000 yil 26 mayda qabul qilingan bo'lib, tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi.

- **Tahlil va natijalar (Analysis and results).** Shuningdek, ushbu Qonunning asosiy vazifalari tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash, uning iqtisodiy suvereniteti va iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish, milliy iqtisodiyot rivojini rag'batlantirish, mamlakat iqtisodiyotining jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvi uchun shart-sharoitlar yaratishdan iboratdir.

Qonunga asosan Tashqi iqtisodiy faoliyatning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

- tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlarining erkinligi va iqtisodiy mustaqilligi;
- tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlarining tengligi;
- savdo-iqtisodiy munosabatlarni amalga oshirishda kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligi;
- tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishdan o'zaro manfaatdorlik;
- tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlari davlat tomonidan himoya qilinishi.

Tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlari quyidagi huquqlarga ega:

- qonunchilik doirasida tashqi iqtisodiy faoliyatda qatnashish shakllarini mustaqil belgilash, tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish uchun o'z

xohishiga ko'ra boshqa yuridik va jismoniy shaxslarni shartnoma asosida belgilangan tartibda jalb qilish;

- tashqi iqtisodiy faoliyat natijalariga, shu jumladan milliy va chet el valyutasidagi daromadga qonunchilikka muvofiq mustaqil ravishda egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish.

- Tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlari qonunchilikka muvofiq boshqa huquqlarga ham ega bo'lishi mumkin.

Tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlarining majburiyatlari

Tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlari:

- tashqi iqtisodiy faoliyat to'g'risidagi hisobotni qonunchilikda belgilangan tartibda taqdim etishi;

- O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirilayotgan tovarlarning O'zbekistonda belgilab qo'yilgan texnikaviy, farmakologiya, sanitariya, veterinariya, veterinariya-sanitariya, fitosanitariya, ekologiya standartlari, talablari, qoidalari va normalariga muvofiqligini tasdiqlovchi hujjatlarni belgilangan tartibda taqdim etishi shart.

Tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlari zimmasida qonunchilikka muvofiq boshqa majburiyatlar ham bo'lishi mumkin.

Ushbu qonunga muvofiq quyidagilar Tashqi iqtisodiy faoliyatning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi :

- Tashqi iqtisodiy faoliyatning asosiy yo'nalishlari quyidagilardir:
- xalqaro iqtisodiy va moliyaviy hamkorlik;
- tashqi savdo faoliyati;
- chet el investitsiyalarini jalb qilish;
- O'zbekiston Respublikasidan tashqaridagi investitsiya faoliyati

Tashqi iqtisodiy faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi:

- tashqi iqtisodiy faoliyatning qonunchilik negizini shakllantirish va takomillashtirish;
- valyuta bilan tartibga solish;
- soliq bilan tartibga solish;
- tarif va notarif tartibga solish;

O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy manfaatlariga rioya etilishi uchun himoya, kompensatsiya va dempingga qarshi choralarni qo'llash;

tashqi savdo faoliyatini amalga oshirish tartibini belgilash, shu jumladan, miqdoriy cheklovlar o'rnatish hamda tovarlarning ayrim turlari eksport va import qilinishi ustidan davlat monopoliyasini o'rnatish;

eksport-import operatsiyalarini amalga oshirishda talab qilinadigan hujjatlarning to'liq ro'yxatini belgilash;

o'z xossa hamda xususiyatlariga ko'ra yalpi qirg'in qurolini (yadroviy, kimyoviy, bakteriologik (biologik) va zaharlovchi qurol) hamda uni yetkazib berish vositalarini (raketalar va yalpi qirg'in qurolini yetkazib berishga qodir boshqa texnika vositalarini), boshqa turdagi qurol-yarog' hamda harbiy texnikani yaratishda muhim hissa qo'shishi mumkin bo'lgan, eksport nazorati obyektlari ro'yxatlarida ko'rsatilgan tovarlar, asbob-uskunalar, ilmiy-texnika axboroti, ishlar va xizmatlar, intellektual faoliyat natijalariga nisbatan eksport nazoratini o'rnatish;

- olib kiriladigan va olib chiqiladigan tovarlarni sertifikatlash;
- texnikaviy, farmakologiya, sanitariya, veterinariya, veterinariya-sanitariya, fitosanitariya, ekologiya standartlari, talablari, qoidalar va normalarini belgilash;
- tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlari uchun preferensiya va imtiyozlar berish.

Tashqi iqtisodiy faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish qonunchilikka muvofiq boshqacha usullarda ham amalga oshirilishi mumkin. [5]

Tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishda Bojxona kodeksi ham muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksi 2016 yil 20 yanvarda qabul qilingan bo'lib, 12 ta bo'lim, 59 ta bob va 412 ta moddadan iborat. Ushbu Kodeks O'zbekiston Respublikasining bojxona chegarasi orqali tovarlarni va transport vositalarini olib o'tish, bojxona to'lovlarini undirish, bojxona rasmiylashtiruv, bojxona nazoratini amalga oshirish, shuningdek bojxona to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzish hollarining oldini olish, ularni aniqlash va ularga chek qo'yish tartibini belgilash bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi. Kodeksga muvofiq, respublikamizda 16 xil tur (rejim)dagi savdo operatsiyalarini o'tkazish mumkinligi belgilangan bo'lib, har biri alohida tartib va qoidalar asosida amalga oshiriladi. [6]

Keyinchalik O'zbekiston Respublikasida tashqi savdo shartnomalariga qo'yilgan minimal talablar O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-maydagi 283-sonli qarori bilan tasdiqlangan. [4]

Xalqaro savdo shartnomalarida quyidagilar ko'rsatilishi shart:

a) Muqaddima. Shartnomalarning kirish qismida shartnomaning tartib raqami, shartnoma tuzilgan joy va sana, yuridik shaxslarning to'liq nomi, shartnoma tuzgan shaxslarning lavozimi, familiyasi va ismi. Agar shaxs shartnomani ishonchnoma asosida tuzsa, bu shartnomaning muqaddimasida ko'rsatiladi va ushbu ishonchnoma shartnomaga ilova qilingan holda uning ajralmas qismi hisoblanadi;

b) Shartnomaning mavzusi. Ushbu bo'limda tovarlar, ishlar va xizmatlarning nomi, shuningdek bitishuv turi ko'rsatiladi. Tovarning nomi bilan birgalikda uning tavsifi hamda miqdori va sifati bo'yicha assortimenti ko'rsatiladi.

c) Yetkazib berishning bazis shartlari ("Inkoterms" xalqaro qoidalari bo'yicha). "Inkoterms"dan foydalanilganda yetkazib berish joyi (temir yo'l stansiyasi, port, aeroport va boshqalarning nomi) ko'rsatilishi kerak (qisqartirilgan so'zlarning bosh harflari bilan birgalikda);

d) Tovarni yetkazib berish, ishlarni bajarish va xizmatlar ko'rsatish muddati yoki sanasi ko'rsatiladi. Tovar yetkazib berish, ishlarni bajarish va xizmatlar ko'rsatish shartnomalariga muvofiq tovar yetkazib beruvchi — sotuvchi, ishlarni bajaruvchi va xizmatlar ko'rsatuvchi tomonidan shartlashilgan muddatlarda tovarni yetkazib berish, ishlarni bajarish va xizmatlar ko'rsatishning oxirgi muddati tushuniladi;

e) Shartnomaning umumiy summasi, tovarning o'lchov birligidagi narxi ko'rsatiladi. Tovarning o'lchov birligi TIF TNdagi o'lchov birligiga muvofiq belgilanadi.

Shartnomaning umumiy summasi sotilayotgan tovar, ishlar va xizmatlarning qiymatini anglatadi. Ishlarni bajarishga va xizmatlar ko'rsatishga kontraktni tuzish paytida kontrakt summasini belgilash imkoni bo'lmagan o'ziga xos kontraktlar tuzilgan taqdirda kontraktning umumiy summasi ko'rsatilmaydi.

f) To'lov shartlari. Shartnomadagi to'lov shartlarida valyuta, to'lov shakli va muddati belgilanadi. Tashqi savdo shartnomalari va invoyslarda to'lov valyutasi tomonlar o'rtasidagi kelishuvga asosan belgilanadi. Agar to'lov valyutasi shartnoma valyutasidan farq qilsa, u holda valyutani qayta hisoblab chiqish kursi va ushbu kursni aniqlash manbai ko'rsatiladi;

g) Tovarning kelib chiqishi, ishlarni bajarish va xizmatlar ko'rsatish joyi. Shartnomada yetkazib berilayotgan tovar kelib chiqqan mamlakat va ishlab chiqaruvchi, shuningdek, ishlarni bajarish va xizmatlar ko'rsatish joyi (mamlakati) ko'rsatiladi;

k) Tomonlarning javobgarligi. Qabul qilingan majburiyatlarning tomonlar tomonidan bajarilishini ta'minlovchi shartlar sifatida shartnomada, qoidaga ko'ra, shartnoma majburiyatlari bajarilmaganligi yoki zarur darajada bajarilmaganligi uchun tomonlar to'laydigan penya va jarima shaklidagi javobgarlik nazarda tutiladi. Aybdor tomonga zarar ko'rgan tomonning talabiga ko'ra neustoyka to'lash majburiyati yuklanadi;

l) Tomonlarning rekvizitlari. Shartnoma matnida tomonlarning rekvizitlari ko'rsatiladi. Pochta rekvizitlari, manzil, bank va yuklab jo'natish rekvizitlari ko'rsatiladi;

Tashqi savdo shartnomasining matni davlat tilida yoki tomonlarning kelishuviga ko'ra boshqa tilda bayon qilinishi kerak. Bunda, tashqi savdo shartnomasi davlat tilidan boshqa tilda tuzilgan bo'lsa, ushbu shartnoma matni davlat tiliga tarjima qilinishi va belgilangan tartibda tasdiqlanishi kerak. [4,5]

- **Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).** Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasining xorijiy davlatlar va xalqaro tashkilotlar hamkorligining shartnomaviy-huquqiy bazasi yetarli shakllanganligini inobatga olib, yuqorida tilga olingan qonunni amaldagi shartnomalarni bajarish va amalyotga tatbiq etish qoidalari va ularni doimiy tarzda takomillashtirib borish zarur. Shu bilan birga xalqaro savdo shartnomalarini tuzishda Vena Konvensiyasi qoidalari va yuqorida takidlangan milliy qonunchilik tizimiga va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-maydagi 283-sonli qarori bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasida tashqi savdo shartnomalariga qo'yilgan minimal talablar, O'zbekiston Respublikasining "Tashqi iqtisodiy faoliyat to'g'risidagi qonuni" hamda Bojxona kodeksi va bir qator qonun osti hujjatlariga amal qilgan holda tomonlar o'rtasida shartnoma tuzish maqsadga muvofiq.

REFERENCES:

1. N.S. ISMAILOV, A.R.X. ZAYNIDDINOV. XALQARO BITIM VA KELISHUVLAR

2. <http://lex.uz/docs/-99276> O'zbekiston Respublikasi bilan xalqaro moliya institutlari o'rtasidagi xalqaro zayom va kafolatli shartnomalar hamda bitimlarni tuzish va denonsatsiya qilish tartibi to'g'risida

3. <http://lex.uz/docs/-121884> O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari to'g'risida

4. <http://lex.uz//uz/docs/-4812419> O‘zbekiston Respublikasida tashqi savdo operatsiyalari monitoringini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.
5. <http://lex.uz//docs/-67345> “O‘zbekiston Respublikasining Tashqi iqtisodiy faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish haqida
6. <http://lex.uz//docs/-2876354> O‘zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi

**Research Science and
Innovation House**

